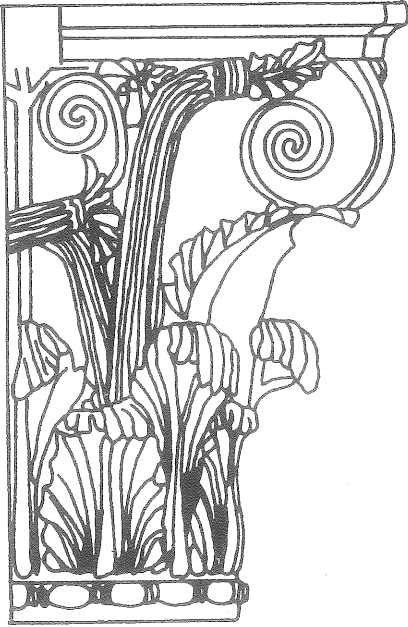

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
YAYINLARI

(MERSIN UNIVERSITY
PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF CILICIAN
ARCHAEOLOGY)

OLBA
III

MERSİN 2000

MERSİN ÜNİVERSİTESİ

KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI- III

(MERSIN UNIVERSITY
PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF CILICIAN
ARCHAEOLOGY)

Editör

Serra DURUGÖNÜL
Murat DURUKAN

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL
Prof. Dr. Coşkun ÖZGÜNEL
Prof. Dr. Hayat ERKANAL
Prof. Dr. Sencer ŞAHİN

Correspondance addresses for sending articles to
following volumes of Olba:

OLBA'nın bundan sonraki sayılarında yayınlanması
istenen makaleler için yazışma adresi:

Mersin Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
Çiftlikköy Kampüsü MERSİN/TURKEY

e-mail: kilikia@usa.net

Tel: 00.90 324 361 00 01 (10 lines) / 162 or 163

Fax: 00. 90 324 361 00 46

Teknik konulardaki yardımlarından dolayı Yrd. Doç. Dr.
Mustafa Aksan, Arş. Gör. Ümit Aydınoglu ve Çukurova
Üniversitesi Matbaası çalışanlarına teşekkür ederiz.

ISSN 1301-7667
MERSİN 2000

İÇERİK

Remzi YAĞCI	Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonundaki "Greko - Pers " Damga Mühür Grubu (Lev. 1-5)1
Oya SAN	Urartu Siyasal Tarihinde Diauehi Krallığı (Lev. 6)...19
Julian JAYNES	İlyada'nın Zihni (Çeviren: Kamuran Gödelek)29
Aslı SARAÇOĞLU	A Group of Funerary Stelai and Votive Reliefs in The Museum of Aydın (Lev. 7-9)41
Suna GÜVEN	Vitruvius'un Gözüyle Mimarın Yetki ve Sorumluluğuna İlişkin Güncel Saptamalar (Lev. 10)57
Suat ATEŞLİER	Melanpagos'dan Bulunan Bir Aiol Ante Başlığı (Lev. 11-13)71
A. K. ŞENOL-F. KEREM	İçel Müzesinde Bulunan Bir Grup Amphora (Lev. 14-20).....81
Levent ZOROĞLU	Kelenderis Nekropolü (Lev. 21-24)115
Serra DURUGÖNÜL	Nagidos'dan (Bozyazı) Bir Diadem (Lev. 25-26)135
Serap YAYLALI	Erzurum Müzesinden Graffito Bezeli Küp (Lev. 27-34)143
Emel ERTEN	Anadolu'da Roma Dönemi Camcılığında Küresel Gövdeli Sürahiler (Lev. 35-40)171
Aslı SARAÇOĞLU	Kyzikos'dan Figürlü Mezar Kabartmaları (Lev. 41-45)181
Sencer ŞAHİN	Bauhistorisch- Epigraphische Zeugnisse Aus Dem Theater Von Perge199
Sevim AYTEŞ	1999 Yılında Soloi / Pompeiopolis'te Bulunan Grekçe Mezar Yazıtı (Lev. 46)211
Ayşe AYDIN	Kilikia ve Isauria Kiliselerinde Görülen Yüksek Tipteki Templon Kuruluşları (Lev. 47-49)215

İLYADA'NIN ZİHNİ

Julian JAYNES

Çeviren:

*Kamuran GÖDELEK

Roller Coaster'ın tepesinde, tam içteki kavisten çıktığımız ve karşımızda birbirine sıkı sıkıya kilitlenmiş kirişleri gördüğümüz anda, aniden karşımızdaki yapının gözden kaybolduğu ve kendimizi birdenbire aşağıya doğru giden kavis için uzaya fırlatılmış gibi bulduğumuz garip bir an vardır.

Belki şimdi yaşadığımız zaman da böyle bir andır; çünkü bütün bilimsel bulgular bilincin doğal ayıklanma yoluyla memelilerin evrimiyle birlikte veya daha önce evrim sürecinde yer aldığını göstermektedir. Bizim hiç değilse bazı hayvanların bilinçli olduğundan, bilincin esas olarak beyin veya muhtemelen korteksin gelişmesi ve evrimleşmesine bağlı olduğundan ve bir dil sistemi olduğu için ilk insanın bilinçli olduğundan şüphemiz yoktur.

Bu teminatlar şimdi yok olmuş, ve yeni bir problemden dolayı uzaya fırlatılmış gibiyiz. Eğer Jaynes'in bilinci, kişinin sahip olduğu bir iç dünyasında kendisinin simgesi olan "ben" in söylem üretme yetisinin bir kombinasyonu olarak gören teorisi doğru ise, o zaman bilinç sadece insanlara mahsustur, ve bilincin gelişmesi ancak dilin gelişmesinden sonra mümkün olabilir.

Şimdi, eğer insanın evrimleşmesi sadece basit bir devamlılık olsaydı, o zaman bu durumda yapmamız gereken tek şey sadece bilebildiğimiz ölçüde dilin evriminin tarihini çalışmak olurdu. Sonra buradan başlayarak araştırmamızın amacına ulaşıncaya kadar insan zihninin gelişmesini takip etmeye çalışırdık. Bu sürecin sonunda da şu veya bu kritere bağlı olarak bilincin kaynağı ve başlangıç tarihini ve yerini tespit edebilirdik.

Ama insanın evrimleşmesi basit bir devamlılıktan ibaret değildir. Yaklaşık M.Ö. 3000 yıllarında insanlık tarihinde enteresan ve inanılmaz bir uygulama başlamıştır. Bu, konuşmanın taş, kile veya papirusa (veya sayfalara) küçük işaretler aracılığı ile aktarılmasıdır. Böylece, konuşma sadece duyulan bir şey olmaktan çıkarak görülen, hem de sadece bir kulak işitimi mesafesinde olan kişiler tarafından değil, ama isteyen herkes tarafından görülen bir şey haline gelecektir. Onun için bir önceki paragrafta söz edilen programı uygulamadan önce, bilincin ilk örneklerini inceleyerek, onun ortaya çıkış tarihini ya böyle görselleştirilmiş konuşmanın icadından önce ya da sonra ortaya çıktığını bulmaya çalışmalıyız. Şimdi cevaplamamız gereken soru şudur: insanlığın en eski yazılarının zihniyeti nedir?

İnsanlığın ilk yazılı eserlerini subjektif bilinçli bir zihnin varlığına veya yokluğuna dair ipuçları bulmak üzere incelemeye kalktığımız anda sayısız teknik problemlerle karşılaşmaktayız. Bunlardan en mühimi bizimkinden tamamen farklı bir zihniyetin ürünü olabilecek yazıları çevirmektir. Ve bu bulunan ilk insan yazıları için özellikle geçerlidir.

*Yrd. Doç. Dr. Kamuran Gödelek Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Felsefe Böl. Mersin/TÜRKİYE

Bunların hepsi hiyeroglifler, hieratik veya cuneiform şeklinde, ve enteresan bir şekilde M.Ö. 3000 yıllarına aittir. Bunların hiçbiri tam anlamıyla anlaşılabilmiş değildir. Konuları somut olduğunda zorluk daha azdır. Ama semboller özel bazı anlamlar taşıdığına ve konu ile bağlantılı görünmediğinde, modern akademisyenler veriyi değiştirdiklerinin farkında bile olmaksızın bu sembollerin anlamını kendi zihniyetleri açısından yorumlamaya veya tahmin etmeye çalışmakta, ve böylece geçmişe ait bu inanılmaz deliller bir Rorschach testine dönüşmektedir.

İnsanlık tarihinde dilini çevirmede yeterince yetkin olduğumuz ve böylece benim hipotezimi test etmeye uygun olan ilk yazılı metin İlyada'dır. Modern akademisyenler bu kan, ter ve gözyaşı dolu intikam hikayesinin M.Ö. 1230'larda şairler veya *aoidoi* geleneğinin bir ürünü olarak ortaya çıktığını düşünmektedirler. Yakın zamanlarda bulunmuş olan bazı Hitit tabletlerinden yapılan yorumlar epik şiirdeki olayların M.Ö. 1230'larda meydana geldiğini ve İlyada'nın M.Ö. 900 veya 850'lerde yazıldığını ortaya koymaktadır. Bence bu şiir son derece önemli bir psikolojik dokümandır. Ve bizim ona yönelttiğimiz soru şudur: İlyada'nın zihniyeti nedir?

İlyada'nın Dili

Cevap rahatsız edici derecede ilgi çekicidir. Genelde İlyada'da hiçbir zihinsellik yoktur; "genelde" diyorum, çünkü bazı istisnalara ileride değineceğim. İlyada'da geçen ve sonraki çağlarda zihinsel şeyleri anlamlandıran bazı kelimeler İlyada'da daha somut ve farklı anlamlarda kullanılmışlardır. Sonraları ruh veya bilinçli zihin anlamlarına gelen *psyche* kelimesi çoğu kere kan veya nefes gibi yaşam-özüdür: ölen bir savaşçının *psyche*'si kanayarak toprağa karışır veya son nefesinde çıkar. Sonraları duygusal ruh anlamında kullanılan *thumos* kelimesi sadece hareket veya uyarılma anlamındadır. Bir adamın hareket etmesi durduğunda *thumos* kol ve bacaklarından gider. Fakat aynı zamanda her nasılsa kendisi sanki bir organ gibidir, çünkü Glaucus Apollon'a ağrısını dindirmesi ve arkadaşı Sarpedon'a yardım etmesi için kendisine güç vermesi için yalvardığında Apollon onun yakarışlarını duyar ve "*thumos*'una güç verir" (İlyada, 16:529). *Thumos* bir insana yemeği, içmeyi veya savaşmayı söyleyebilir. Diomedes bir yerde Akhilleus'in "göğsündeki *thumos* ona söylediğinde ve bir tanrı onu öfkelenirdiğinde" dövüşeceğini söyler (İlyada, 9: 702f). Ama gerçek anlamda bir organ değildir, ve her zaman belli bir yeri yoktur; fırtınalı bir denizin *thumos*'u vardır. *Phren* kelimesinin kullanımı da buna benzer. *Phren* anatomik olarak her zaman diyafram veya diyaframdaki duyular olarak kabul edilir ve genellikle çoğul olarak kullanılır. Kardeşinin yakınında olmadığını anlayan Hektor'un *phrenleri*'dir (22:296); bunun anlamı bizim "şaşkınlıktan nefesi tutulmak" ile kastettiğimiz şeyin aynısıdır. Yüzyıllar sonra figüratif anlamda 'kalp' veya zihin anlamına gelmeye başlamıştır.

Belki de en önemli kelime geç Yunanca' da *nous* olarak yazılan ve bilinçli zihin anlamına gelen *noos* kelimesidir. Görmek anlamına gelen *noein* kelimesinden türetilmiştir. Onun İlyada'daki en uygun çevirisi algılama,

tanıma veya görme alanı gibi bir şey olabilir. Zeus "Odysseus'u noos'unda tutar". Onu gözlemeyi sürdürür.

Büyük bir ihtimalle *meros* (kısım) kelimesinin iki katına çıkarılmasıyla oluşturulmuş olan ve iki kısımda anlamına gelen *mermera* kelimesi bir başka önemli kelimedir. Bu kelime sonuna -izo soneki getirilerek isim halinden fiil haline dönüştürülmüş, ve bu şekilde oluşturulmuş olan *mermerizein* kelimesi bir şeyi iki kısma ayırmak anlamında kullanılmıştır. Modern çevirmenler, çevirilerinde edebi dili bozmamak için, çoğu kere orijinali ile aynı anlama gelmeyen modern kelimeleri ve sübjektif kategorileri kullanmışlardır. Böylece *mermerizein* yanlışlıkla kafa yormak, düşünmek, fikirleri bölünmüş olmak, çevrilmek ve karar vermeye çalışmak olarak çevrilmiştir. Oysa esas olarak iki fikir arasındaki değil, iki eylem arasındaki çatışma anlamına gelmektedir. Her zaman davranışçıdır. Birkaç kez Zeus hakkında söylenmiştir (20:17, 16:647). Çatışmanın çoğunlukla *thumos*'da veya bazen *phrenes*' de olduğu söylenirken, hiçbir zaman *noos*' da olduğu söylenmez. Yakında bulunacak olan bilinçli zihnin yapabildiği gibi, göz yanılmaz veya çatışma içinde olamaz.

Bu kelimeler genelde, ve belli istisnalarla, her hangi birinin, yazarların veya karakterlerin veya tanrıların genellikle bilinçli zihinlere veya düşüncelere sahip olduğunu en yakından gösteren kelimelerdir. Ayrıca istem kavramı Yunan düşüncesinde enteresan bir şekilde geç geliştiği için, bir istem kavramı veya onu ifade eden bir kelime de yoktur. Böylece, İlyada'nın kahramanlarının kendilerine ait bir istemleri ve kesinlikle hiçbir şekilde özgür irade nosyonları yoktur. Belki de, günümüzün modern psikoloji teorilerini oldukça zorlayan istenç problemi bu tür olguları ifade etmek için kullanılan kelimelerin çok geç bulunmasından kaynaklanmaktadır.

İlyada'nın dilinde yukarıdaki örneklere benzer şekilde olmayan bir başka kelime de bizim anladığımız anlamda beden kelimesidir. M.Ö. beşinci yüzyılda beden anlamında kullanılmaya başlanan *soma* kelimesi Homer'de her zaman çoğul kullanılmıştır ve ölü kol ve bacaklar veya ceset anlamına gelir. *Psyche*'nin zıddıdır. Bedenin farklı kısımlarını ifade etmek üzere kullanılan birkaç farklı kelime vardır, ve Homer' de sadece bu parçalara değinilmiş, hiçbir zaman bedenden bütün olarak bahsedilmemiştir. Böylece, erken Yunan sanatı ve Miken döneminde insan figürlerinin abartılı yapılmış kol ve bacaklarla, eklem yerleri belli belirsiz yapılmış ve göğüsün kalçalardan neredeyse ayrılmış bir şekilde tasvir edilmesi şaşırtıcı değildir. Homer'in ellerden, kollardan, omuzlardan, ayaklardan, bacaklardan ve baldırlardan çabuk, kuvvetli, hızlı hareket halinde gibi bedene bütün olarak hiç değinmeden bahsettiği satırlarda hep tekrar tekrar aynı şeyi bulmaktayız.

Şimdi bütün bu söylenenler çok garip bir tablo çizmektedir. Eğer İlyada'nın kahramanlarının hiçbir sübjektif bilinci, veya zihni, ruhu yada istenci yoksa, o zaman davranışa sebep olan nedir?

İlk Yunanlıların Dini

M.Ö. dördüncü yüzyıldan önce Yunanistan'da gerçek anlamda bir din olmadığına ve Homer'in şiirlerindeki tanrıların sadece "şairlerin neşeli bir

icadı” olduğuna dair eski ve genel bir kanı vardır ve bu kanı bu konuda söz sahibi birçok akademisyen tarafından da paylaşılmaktadır. Bu yanlış görüşün başlıca sebebi, dinin kişileri iyi ve namuslu davranmaya zorlamak için dıştan gelen bir güç olarak tanrıya boyun eğmeyi esas alan bir ahlaki sistem olarak düşünülmesidir. Ama İlyada’daki tanrıların sadece şiirin ozanlarının icadı olduğunu söylemeye kalkarsak ne olup bittiğini hiç anlamamışız demektir.

İlyada’nın karakterleri oturup ne yapacaklarını düşünmezler. Bizim sahip olduğumuz anlamda bilinçli bir zihinleri yoktur ve içe bakışı asla bilmezler. Bizim kendi sübjektif bakış açımızla onların yaşadığının nasıl bir yaşantı olduğunu anlayabilmemiz mümkün değildir. Kral Agamemnon Akhilleus’un sevgilisini elinden aldığı anda, Akhilleus’u sarı saçlarından yakalayarak Agamemnon’a karşı saldırmaması için onu uyaran bir tanrıdır (I:197ff). Sonra gri denizden yükselerek deniz kıyısında siyah kayıklarının yanında öfkesinden ağlayan Akhilleus’i teselli eden bir tanrıdır, Helen’e sıla hasretini yüreğinden atmasını fısıldayan bir tanrıdır, saldırgan Menelaus’un gözünün önünde Paris’i bir duman bulutu içinde saklayan bir tanrıdır, Glaucus’a altın yerine bronzu almasını söyleyen bir tanrıdır (6:234ff); her bir askere ayrı ayrı önemli dönüm noktalarında ne yapacağını söyleyerek, orduları savaşta yöneten bir tanrıdır, Hektor’la tartışan ve ona ne yapması gerektiğini öğreten bir tanrıdır, askerleri ileri süren veya ya onların görsel alanlarını duman kaplayarak ya da büyü yaparak yenilmelerine sebep olan bir tanrıdır. İnsanlar arasında tartışmaları başlatarak (4.437ff.) savaşa sebep olan (3:164ff.) ve sonra da savaşın stratejisini planlayan hep tanrılardır (2:56ff.). Akhilleus’i savaşa gitmemeye söz verdiren bir tanrı, gitmesi için zorlayan bir başka tanrı, ve sonunda onu cennete kadar ulaşan bir altın ateşin içinde sararak ve Akhilleus’in ağzından kanlı hendeğin öte tarafına bağırarak Troyalılarda kontrol edilemez bir panik yaratan da bir tanrıdır. Aslında, tanrılar bilincin yerini almışlardır.

Bir eylemin başlangıcı bilinçli planlar, akıl yürütmeler veya güdülerde değil, tanrıların konuşmaları veya eylemlerinde yer alır. Bir başkasının gözünde bir birey kendi eylemlerinden sorumlu görünebilir, ama kişinin kendisine öyle görünmez. Savaşın sonlarına doğru, Akhilleus Agamemnon’a sevgilisini nasıl kaçırdığını hatırlattığında, kral onu şöyle cevaplar: “Bu eylemin sebebi ben değildim, Zeus’tur, ve benim parçam, ve karanlıkta yürüyen Erinyes’tir: bunların bir araya gelmesi benim, elimde olmadan Akhilleus’in değerli varlığını almama sebep oldu, ne yapabiliyordum ki? Tanrılar her zaman kendi istediklerini elde ederler” (19:86-90). Ve bunun Agamemnon’un sorumluluktan kaçmak için uydurmadığı bir hikaye olmadığını en açık delili, kendisi de tanrılarına uyan Akhilleus’in bu açıklamayı tamamen kabul etmesidir. Bu pasajı yorumlayanlar Agamemnon’un buradaki hareketinin “egosuna yabancılaştığını” söyleyerek yeterince ileri gitmemektedirler. Çünkü, buradaki esas soru İlyada kahramanının psikolojisinin ne olduğudur. Ve, ben onun hiç egosu olmadığını iddia ediyorum.

Şiirin kendisi bile bizim anladığımız anlamda insanlar tarafından yazılmamıştır. Şiirin ilk üç kelimesi *Menin aedie Thea*, Öfkeyle şarkı söyler,

O Tanrıça'dır. Ve şiirin tamamı, dinleyenleri inanılmaz bir hayret ve hayranlık içinde bırakan, şiirin "duyulduğu" ve Agamemnon'un dünyasının yıkıntıları arasında demir-çağı dinleyenlerine söylendiği Tanrıçanın şarkısıdır.

Eğer genel olarak şiir hakkındaki bütün ön yargılarımızı siler ve şiiri sanki daha önce hiç şiir okumamış gibi okursak, şiirin anormal derecede kaliteli dili bizi derhal esir alır. Buna günümüzde metre denmektedir. Ama bu sürekli perde vuruşlarının hexametresi (şiirde altı vuruşlu sıralar) sıradan bir konuşmadaki aksanların belli bir sıra izlemeden karışmasından ne kadar farklıdır! Şiirde metrenin işlevi beynin elektriksel aktivitesini şiire sevk etmek ve böylece kesinlikle hem şiiri söyleyenin hem de dinleyenin olağan duygusal engellenmelerini rahatlatmaktır. Şiire sonradan yapılan ekler hariç, şiirin kendisi ne bilinçli bir şekilde yazılmış ne de bilinçli bir şekilde hatırlanmıştır, ama aynen bir piyanistin çalarken farkında olmadan eseri değiştirmesi gibi, İlyada' da birbiri ardı sıra gelen yaratıcı etkilerle sonradan değişmiştir.

İnsanları aynen robotlar gibi idare eden ve onların dudaklarından epik şiirler söyleyen bu tanrılar kimdir, o zaman? Onlar, konuşmaları ve emirleri İlyada'nın kahramanları tarafından rahatlıkla duyulan seslerdir, aynen belli şizofrenik veya saralı hastaların duyduğu sesler ya da Joan Darc'in işittiği sesler gibi. Tanrılar merkezi sinir sisteminin organizasyonları, ve anne babaya ilişkin olan veya tehdit edici imajların bileşimleri şeklinde kişileşen varlıklar olarak düşünülebilir. Tanrı insanın bir parçasıdır, ve bu tanrı görüşü ile son derece tutarlı olan durum da tanrıların hiçbir zaman doğa kanunlarının dışına çıkmamasıdır. Yunan tanrıları Yahudi tanrısı Genesis'in aksine yoktan hiçbir şey var edemezler. Tanrı ile kahramanın tartışmalarındaki ilişkilerinde, aynen iki insan arasında olduğu gibi aynı kibar davranışlar, duygular ve ikna etme çabaları yer alır. Yunan tanrısı hiçbir zaman kızgınlıkla hareket etmez, kahramanda asla korku veya sakinme yaratmaz, ve İncil'de söz edilen Job'un inanılmaz bir şekilde kendini beğenmiş tanrısı ile uzaktan yakından ilişkisi yoktur. O sadece yönetir, fikir verir ve emreder. Tanrı ayrıca ne aşağılanma duygusu, ve hatta sevgi ve minnettarlık duygularına sebebiyet verir. Aslında, bence tanrı-kahraman ilişkisi Freud'un ego-süperego ilişkisi ya da Mead'in genelleşmiş ben ve öteki arasındaki ilişkiye benzerdir. Kahramanın bir tanrıya karşı hissettiği en kuvvetli duygu hayranlık veya şaşkınlıktır. Bu duygular da, Arşimed'i banyodan çırılçıplak "eureka!" (buldum!) diye bağıarak çıkmasına sebep olduğu gibi, özellikle zor bir problemin çözümü birden bire aklımıza geldiğinde hissettiğimiz türden duygulardır.

Tanrılar bizim şimdi sanrı (hallucination) olarak tanımladığımız şeylerdir. Genellikle onlar konuştuıkları belli bazı kahramanlar tarafından görülür ve duyulurlar. Bazen dumanlar içinde, veya gri denizin veya nehrin içinden, veya gökyüzünden gelirler ve böylece gelmeleri görsel bazı etkilere bağlanır. Ancak diğer zamanlarda sadece ortaya çıkıverirler. Genellikle kendileri olarak, sıklıkla sadece bir ses olarak, ve bazen de kahramana yakın diğer kişiler olarak gelirler.

Apollon'un Hektor'la ilişkisi bu açıdan çok ilgi çekicidir. Kitap 16' da Apollon Hektor'a dayısı olarak görünür; sonra Kitap 17' de ona yandaş olan liderlerden biri olarak; ve sonra yine aynı kitapta uzakta yaşayan en yakın arkadaşı olarak görünür. Athene, Akhilleus'e Hektor'u öldürmesini söyledikten sonra, Hektor'a en sevdiği kardeşi, Deiphobus olarak görüldüğünde bütün şiirin sonu gelir. Deiphobus'un onu koruyacağını düşünen Hektor, Akhilleus'e kafa tutar ve Deiphobus'dan kendisine bir mızrak daha vermesini ister, ama döndüğünde orada kimseyi bulamaz. Hektor'un bir sanrı gördüğünü söyleyebiliriz. Aynı şekilde Akhilleus'in de. Troya savaşı sanrılarla yönetilmişti. Ve yönetilen askerler hiç de bizim gibi değillerdi. Onlar ne yaptıklarını bilmeyen otomatlardı.

Bölünmüş Bilinç

Yukarıda anlatılanlardan karşımıza bir yabancılik ve kalpsizlik ve boşluk tablosu çıkıyor. Bu kahramanların kızgın bakışlarının arkasında bizlerde olduğu türden bir iç dünyası olduğunu varsayarak onları anlayamayız. İlyada'nın insanları bizim sübjektifliğimize sahip değildi; dünyanın farkında olduğunun farkında değildi; kendine dönüp içe bakış yapacak bir iç dünyası yoktu. Kendi sübjektif bilinçli zihinlerimizi onlardan ayırmak için, Miken'lerin zihniyetini *bölünmüş bilinç* olarak tanımlayabiliriz. İstenç, planlama ve harekete geçme bilinçli bir şekilde organize edilmez, ve sonra bireye bildiği dilde, bazen yakın bir arkadaş veya otorite figürü veya 'tanrı' olarak görsel bir etki ile bazen de sadece bir ses olarak 'söylenir'. Birey bu sanrılı seslere uyar, çünkü kendi başına ne yapacağını 'göremez'.

Yukarıda ana hatlarıyla vermeye çalıştığım böyle bir zihniyetin varlığına ilişkin delillerin sadece İlyada'ya özgü olduğu düşünülmemelidir. Aksine sonraki bölümlerde Antik çağdan kalma uygarlıkların kalıntılarını araştırarak İlyada'nın telkin ettiği hipotezi ya doğrulamaya ya da yanlışlamaya çalışacağım. Ancak, bu noktada önceki paragraflarda ortaya atılmış tezlere verilebilecek belli başlı eleştirileri ele almak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Eleştiri: Schliemann'ın on dokuzuncu yüzyıldaki önemli bulgularına rağmen, bazı akademisyenlerin Troya'nın bile gerçekte var olduğundan şüphe duyarak, İlyada'yı hiçbir tarihsel temeli olmaksızın tamamen tek bir kişinin, Homer'in yaratısı olarak düşündükleri doğru değil mi?

Cevap: Bu şüphe, Akhalarlar'ın yurdundan ve onların kralı Agamemnon'dan kesin olarak bahseden M.Ö. 1300 yıllarına ait Hitit tabletlerinin bulunması ile yakın zamanlarda ortadan kalkmıştır. İkinci kitapta Troya'ya gemi gönderen Yunan yerleşimlerinin kataloğu arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılan yerleşim örüntüleri ile inanılmaz benzerlik göstermektedir. Bir zamanlar sadece bir şairin hayal ürünü olan masallar olarak düşünülen Miken'in hazineleri şehrin toprak altındaki kalıntılarından çıkarılmıştır. İlyada'da sözü geçen, gömme biçimleri, çok detaylı bir şekilde anlatılan erkek domuz dişi başlık gibi zırh çeşitleri şiirin geçtiği söylenen yerlerde yapılan kazılarda bulunmuştur. Böylece şiirin tarihsel altyapısı

hakkında sorgulanacak hiçbir şey yoktur. İlyada hayal ürünü olarak yaratılmış bir edebi eser değildir, ve sonuç olarak da edebi tartışma konusu değildir. O, hem psikoloji hem de tarih nosyonu olan bilim adamları tarafından araştırılması gereken, Miken çağına yayılmış bir tarihtir.

Şiirin tek bir yazar mı yoksa birkaç yazar tarafından mı yazıldığı problemi hiç değilse bir yüzyıldır alandaki araştırmacılar tarafından hararetle tartışılmaktadır. Ancak bu şekilde bir tarihsel temelin ortaya konması, ve hele de şiirde bahsedilen insan ürünü eşyaların bu tarihsel yapıya uyması, on üçüncü yüzyılda neler olup bittiğini sonraki yüzyıllara aktaran birçok aracının varlığına işaret etmektedir. O yüzden, şiirin ortaya çıkışının böyle bir sözlü bir aktarımın ürünü olması olasılığı, Homer adında tek bir adam tarafından M.Ö. dokuzuncu yüzyılda yazılmış olması olasılığından daha kuvvetle muhtemeldir. Eğer gerçekten yaşadıysa, Homer ancak şiirin ilk kopyasını yazan bir *aoidos* olabilir.

Eleştiri: Eğer bu doğru bile olsa, bilinen ilk kopyası M.Ö. üçüncü veya dördüncü yüzyıllarda İskenderiye'li akademisyenler tarafından düzenlenen, açıkça birçok farklı kopyaları olduğu anlaşılan, ve bugün elimizde okuduğumuz şekli bu birçok farklı kopyanın birleşmesiyle elde edilmiş olan böyle bir şiirin M.Ö. on üçüncü yüzyılda yaşamış gerçek Miken'lerin nasıl yaşadığının göstergesi olduğunu varsaymamızın temeli nedir?

Cevap: Bu, şiirdeki tanımlamalar ve olasılıklar arasında bulunan kesin uyumsuzluklarla daha da güçlenen çok ciddi bir eleştiridir. Bugün arkeologlar tarafından Priam şehri olarak tanımlanan umut kırıcı çimlerle kaplı moloz yığınları ancak bir kaç dönümlük yer kaplamaktadır, oysa İlyada'ya göre şehri savunanların sayısı 50.000 kişidir. Bazen çok basit ve önemsiz şeyler bile abartma yoluyla mümkün olamayacak bir noktaya yükseltilebilir: Eğer Aias'ın kalkanı yedi defa oksitlenmiş bir metal tabakasından oluşmuş olsaydı, neredeyse 150 kilogram olurdu. Tarih kesinlikle değiştirilmiştir. Kuşatma on yıl sürmüştür, her iki tarafın da malzeme elde etmekte karşılaştıkları problemler göz önüne alındığında kesinlikle imkansız bir zaman süresi.

Genel olarak orijinal tarihte böyle değişmelerin yapılması mümkün olan iki ayrı devir vardır: Troya savaşından Yunan alfabesinin ortaya çıktığı ve şiirin yazıldığı M.Ö. dokuzuncu yüzyıla kadar geçen sözel aktarım devri, ve ondan sonra, M.Ö. üçüncü ve ikinci yüzyıllarda bugünkü okuduğumuz şekliyle şiiri bir araya getiren İskenderiye'li akademisyenlerin zamanına kadar geçen edebi devir. İkinci devir söz konusu olduğunda, farklı kopyalar arasında farklılıklar olduğuna şüphe yoktur, ve farklı parçaların ve çeşitlemelerin, hatta farklı yer ve zamanlarda geçmiş olayların bu öfkeli hikayenin içine karışmış olması kuvvetle muhtemeldir. Fakat bütün be eklemeler hem kopyayı oluşturanların, bütün diğer Yunan edebiyatında gösterildiği gibi, şiire karşı duydukları saygıdan ötürü, hem de halka açık yapılan gösterilerde uyulması gereken kurallardan ötürü kontrol edilmiş olmalıdırlar. Bu gösteriler çeşitli yerlerde yapılırdı, ama özellikle her dört yılda bir Atina'da Panathenaea'da yapılan gösterilerde İlyada, Odiseus ile birlikte hiç aksatmadan *rhapsodes* adıyla kalabalık seyirci kütlelerine okunmuştu. O halde çağdaş

akademisyenlerin sonradan eklenmiş olduğunda hem fikir olduğu bazı metinler dışında (örneğin, Dolon'a pusu kurulması ve Hades'e ilişkin söylemler) günümüzdeki İlyada metninin M.Ö. dokuzuncu yüzyılda ilk yazıldığı şekline çok benziyor olması mümkündür.

Ama geçmiş zamanların karanlığında şairlerin (aoidoi) hayali yükselir. Ve orijinal tarihi birbiri ardı sıra değiştirenler de kesinlikle onlardır. Sözel şiir yazılı şiirden farklı bir türdür. Onu okumamız, ve hakkında yargıya varmamız birbirinden mutlaka farklı olmalıdır. Kompozisyon ve eser birbirinden ayrı değildir; aksine birlikte oluşurlar. Ve İlyada'nın hızla geçen nesiller boyunca her yeni kompozisyonu sözel bellek ve her aoidos'un hatırlanamayan hexameterleri doldurmak için hazır çeşitli uzunluklardaki sözcükleri ve hatırlanamayan eylemleri doldurmak için hazır oyunları gibi geleneksel şairlik formüllerine dayanmaktaydı. Ve bu, gerçek savaşı takip eden üç veya dört yüzyıl boyunca sürdü. İlyada, o zaman, Troya'nın sosyal yaşamının bir göstergesi olmaktan ziyade, o zamandan edebi döneme kadar geçen zaman içindeki sosyal gelişmenin birkaç devresinden ibarettir. Sosyolojik bir belge olarak değerlendirildiğinde, eleştiri yerindedir.

Ama psikolojik bir belge olarak ele alındığında, durum bayağı değişiktir. Bu tanrılar nereden? Ve niye bireylerle bu özel ilişkileri? Benim argümanım iki şey üzerinde durdu, *zihinsel bir dilin yokluğu* ve *tanrı tarafından yöneltilen eylemler*. Bunlar arkeolojinin konuları değildir. Aoidoi tarafından icat edilmiş konular da değildir. Ve onlar hakkında ortaya konacak herhangi bir teori de insanın kendisi hakkında psikolojik bir teori olmalıdır. Bunun tek alternatifi aşağıdakidir.

Eleştiri: Belki de sadece bir edebiyat tarzı olan bir şeye gereğinden fazla önem vermiyor muyuz? Belki de tanrılar aoidoi'nin sadece eylemi daha canlı yapmak için kullandığı şiirsel bir araç, öyle bir araç ki belki de Mikenlerin en eski şairlerine kadar gidebilir.

Cevap: Bu, tanrılarla ve onların eylemleri yönetmeleri ile ilgili eskiden beri bilinen bir problemdir. Tanrılar bize oldukça gereksiz görünürler. Niye oradalar? Ve genel olarak verilen cevap onların şiirsel bir araç olduklarıdır. İlahi yapı doğal bilinçli nedensellikleri sadece onları somut resimli şekillerde ifade edebilmek için kopya eder, çünkü aoidoi psikolojik durumları ifade edebilecek dilin inceliklerinden yoksundur.

Aoidoi'nin ifade etmek istediği her hangi bir bilinçli psikolojisi olduğuna inanmak için bir sebep olmadığı gibi, böyle bir nosyon şiirin genel yapısına son derece yabancıydı. İlyada *eylem* hakkındadır ve eylemle doludur --- sürekli eylem. O gerçekte Akhilleus'in eylemleri ve onların sonuçları *hakkındadır*, onun zihni hakkında değil. Ve tanrılara gelince, İlyada'nın yazarları ve İlyada'nın karakterlerinin hepsi bu ilahi olarak yönetilen dünyayı kabullenmişlerdir. Tanrılarının artistik araçlar olduğunu söylemek, Joan Darc'ın Engizisyon mahkemesine duyduğu sesleri söylemesinin, onu öldürmek üzere olanlara durumu daha canlı kılmak için olduğunu söylemekle aynı şeydir. Önce psikolojik nedensellik ile ilgili belli belirsiz bazı genel fikirler ortaya çıkıyor da, sonra şair tanrılar yaratarak bu genel fikirlere somut resimsel formlar veriyor demek istemiyorum. Aslında bu denemede

daha sonra göstereceğim gibi tamamen aksi söz konusudur. İçsel güç duygularının veya içsel uyarılar veya karar verememe gibi psikolojik olguların ilahi yapının oluşmasına yol açan tohumlar olduğu iddia edildiğinde, benim cevabım gerçeğin bunun tam tersi olduğudur, yani, uyulması gereken seslerin varlığı, sorumluluk sahibi bir ben'in (self) , kendi içinde tartışabilen, emir verebilen ve yönetebilen bir ben'in yer aldığı bilinçli bir zihnin ortaya çıkabilmesi için kesin bir önkoşuldu, ve böyle bir ben'in yaratılması tamamen kültürün bir ürünüdür. Bir anlamda, bizler kendi tanrılarımız olduk.

Eleştiri: Eğer hakikaten bölünmüş bilinç varolduysa, herkesin kendi sanrılarının peşinde gittiği tam bir kaos halinin yaşanılacağı düşünülebilir. Böyle bölünmüş bir uygarlığın var olması için tek olası yol, en alt seviyedeki kişilerin kendilerini yöneten kişilerin seslerini sanıladıkları, onları yönetenlerin kendilerinden de yüksek olanları sanıladıkları, ve böylece kralların tanrıları sanıladıkları esneklik göstermeyen bir hiyerarşik yapının varlığı ile mümkün olabilir. Ancak İlyada üzerinde yoğunlaştığı kahramanla böyle bir tablo çizmemektedir.

Cevap: Bu çok söylenmiş bir eleştiridir, ve beni özellikle, sosyal hayatı içinde bireye özgürlük veren İlyada'dan farklı olarak hiçbir özgürlük vermeyen diğer bölünmüş uygarlıklar üzerinde çalıştığımda çok uzun zaman meşgul etmiştir.

Bulmacanın kayıp parçalarının çok tanınan Knossos, Miken ve Pylos'a ait Doğrusal B tabletleri olduğu anlaşılmıştır. Bu tabletler tamamen benim bölünmüş dönem dediğim zamanda yazılmışlardır. Uzun zamandır bilinmelerine rağmen, cyrptography uzmanlarının onları çözümleyebilmek için gayretli çalışmaları bir sonuç vermemiştir. Ama, yakın zamanlarda, kodları çözülmüş, ve bir hece yazısından oluştuğu anlaşılmıştır. Bu, sadece rapor amacıyla kullanılan bilinen en eski yazılı Yunanca örnekleridir. Ve bu yazı bölünmüş zihin hipotezini destekleyecek şekilde Miken toplumunu ana hatlarıyla anlatmaktadır: çalışanlardan, askerlerden ve yöneticilerden oluşmuş bir hiyerarşi, malların sayımı ve krala , ve özellikle de tanrılara adanmış malların dökümü. O zaman, tarihsel bulgulara göre, gerçek Troya savaşı, şiirin özgür bireyselliğinden daha ziyade, teorinin öngördüğü gibi tanrılarının güdümünde bir yönetimin anlatımıdır.

Ayrıca, Miken şehrinin yapısı İlyada'da dağınık bir şekilde bir araya getirilmiş gibi anlatılan askerlerin yapısından son derece farklıdır. Aslında çağdaşı olan ve ilahi kuvvetlerle yönetilen Mezopotamya krallıklarına bayağı benzemektedir. Doğrusal B tabletlerindeki raporlarda şehrin başındaki kişiye, daha sonra klasik dönem Yunan uygarlığında sadece tanrılar için kullanılan bir terim olan *wanax* denilmektedir. Benzer olarak, bu raporlarda şehrin üzerinde bulunduğu alanlar, yine sonraları sadece tanrılara özgü yerleri anlatmak için kullanılan bir terim olan *temenos* olarak adlandırılmaktadır. Sonraki Yunanca'da tanrıyı ifade etmek için kullanılan *basileus* kelimesi, bu tabletlerde çok daha önemsiz bir kişiyi ifade etmek için kullanılmaktadır. *Basileus* daha ziyade *wanax*'ın baş hizmetçisidir, aynen Mezopotamya'nın insan kralının aslında krallığın gerçek sahibi olan ve

sanrılarında duyduğu tanrının hizmetinde olduğu gibi. Doğrusal B tabletlerindeki bilgileri bir araya getirmek zordur, ama bu bilgiler, İlyada'yı birbiri ardı sıra sözel gelenek içinde oluşturan şairlerin tamamen göz ardı ettiği saray uygarlıklarının hiyerarşik yapısını ortaya koymaktadır.

İlyada'nın son şeklinde verilen gevşek sosyal yapının sebebi belki de bir ölçüde şiirin oluşturulması esnasında geçen yüzyıllar boyunca Troya savaşının ana teması ile ilgili olmayan başka ileri dönemlere ait hikayelerin de şiire katılmasındandır. İlyada'nın birçok farklı kompozisyonların bir araya getirilmesiyle oluşturulduğunun en belirgin delili, şiirde, bazıları neredeyse art arda gelen çok sayıdaki tutarsızlıklar olmasıdır. Örneğin, Hektor'un savaştan çekilişi anlatılırken, bir sıra (6:117): "boynundan bileğine siyah post vurulmuştu" der. Burada sözü edilen ancak erken dönem Miken uygarlığına ait bir vücut zırhıdır. Bir sonraki sıra ise "metallerle süslü kalkanın dış çeperindeki jant"a atıfta bulunur, ve burada bahsedilen kalkan farklı ve daha sonraki bir döneme aittir. Öyle anlaşılıyor ki, ikinci sıra kulaktan duyduğunu aktarırken ne yazdığının farkında bile olmayan bir şair tarafından eklenmiştir.

Sonuç

Şiirin yazıldığı dönem, bölünmüş zihin döneminin yıkılmaya ve bilincin ortaya çıkmaya başladığı karışık bir dönem olduğu için, şiirin bir taraftan sivil hiyerarşilerin yıkılmasını, bir yandan da bu eski zihniyet ile birlikte daha fazla sübjektifliğin hakim olduğu yeni bir anlayışı yansıtmasını bekleyebiliriz. Akademisyenler, sübjektif bilince yakın olarak nitelendirilebilecek bazı parçaların ana şiire sonradan eklenen kısımlar olduğunda hemfikirdirler.

Kitap 9, örneğin, Akhaların Küçük Asya'ya büyük göçünün ardından yazılmış ve şiire eklenmiştir, ve insanların birbirini aldatmasına ilişkin diğer kitaplarda hiç bahsedilmeyen türden anlatılar içermektedir. Bunların çoğu Akhilleus'in Odiseus'a Agamemnon'un ona karşı olan davranışlarını anlattığı şöhretli ve uzun retorik cevabında yer alır (9:344. 371 ve 375). Bunlardan en belirginini Akhilleus'in Agamemnon hakkında haksız yere söylediği sözlerdir: "Bana Hades kadar nefret dolu olan kişi konuşurken başka şey söyleyip kalbinde farklı şeyler saklayan kişidir" (9:3123ff). Bu kesinlikle sübjektif bilincin varlığına işaret eder. Ayrıca Helen'in cümlelerin fiilini değiştirerek arzularını ifade ettiği, günümüz diline çevrilmesi güç cümleler (3:173ff; 6:344ff) veya Nestor'un apaçık anımsamaları (1:260ff) da sübjektif bir bilincin ürünüdür.

Şiirde ayrıca önce Agenor'un (21:553) ve sonra da Hektor'un (22:99) kendi kendilerine konuştukları iki mükemmel kısım vardır. Bu iki konuşmanın şiirin sonlarında yer alması, birbirine yakın olmaları, içeriklerinin büyük oranda uygunsuz olması (konuşmacıların daha önceki tanımlamaları ile çelişmektedirler), ve birbirinin aynı sıraları ve deyimleri içermeleri, bütün bu özellikler, bunların daha ileri bir dönemde, aynı aiodos tarafından şiire eklenmiş olduğunu düşündürmektedir. Çünkü bunlar konuşanlarını bile şaşırtacak ölçüde farklıdırlar. Bu kendi kendine

konuşmalardan sonra, her iki kahraman da tamamen aynı kelimeleri kullanarak şaşkınlıklarını ifade etmişlerdir: "Niye benim hayatım bana bunları söylüyor?" Eğer hakikaten kişinin kendi kendine konuşması olağan bir şey olsaydı, tabii eğer kendi kendine konuşanlar gerçekten bilinçli olsalardı, o zaman şaşırmaya gerek olmazdı.

Bu yazının ana teması, insanın, bizim gerçekten anlayabileceğimiz bir dilde yazılmış en eski yazılarını objektif bir gözle incelediğimizde, kendimizinkinden çok farklı bir zihniyetle karşılaşmaktayız. Ve, bu, benim fikrimce, doğru kabul edilmelidir. Hikaye oluşturma, benzer (analog) davranış, veya iç dünyanın ortaya çıktığı örnekler akademisyenler tarafından genellikle daha sonraki dönemlere ait yazılar olarak değerlendirilmektedir. Şiirin büyük kısmı analog bilinçten yoksun olması bakımından tutarlıdır ve geçmişteki çok farklı türde bir insan doğasına işaret eder. Biz Yunan kültürünün hızlı bir şekilde bir bilinç edebiyatı haline geldiğini bildiğimiz için, İlyada'nın tarihin önemli dönüm noktalarından birini temsil ettiğini, ve bize, her krallığın aslında ilahi bir krallık olduğu ve her insanın her yeni durumla karşılaştığında duyduğu seslerin esiri olduğu, o subjektif bir bilinçten yoksun zamanlara bir pencere açtığını düşünebiliriz.

KAYNAKÇA

Jaynes, Julian. 1976, *The Origin of Consciousness in the Breakdown of Bicameral Mind.*, Houghton Mifflin Company, Boston.

(Bu çeviri, adı geçen kitabın 67-83 sayfaları arasında yer alan *İlyada'nın Zihni* isimli bölümünün çevirisidir.)